

MAATSCHAPPIJ WETENSCHAPPEN

VOR
MING

VER
HOUD
ING

BIN
DING

VER
ANDE
RING

Eindadvies over de
vernieuwing van de
examenprogramma's
maatschappijwetenschappen
voor havo en vwo

Samenvattend eindrapport op basis van de evaluaties van
de examenpilots havo en vwo 2010-2014

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Eindadvies over de vernieuwing van de examenprogramma's maatschappijwetenschappen voor havo en vwo

Samenvattend eindrapport op basis van de examenpilots 2010-2014

December 2014

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2014 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur: Luc Sluijsmans

Met medewerking van: Lieke Meijs, Wilmad Kuiper, Elvira Folmer en Hans de Vries

Informatie

SLO

Afdeling: O&A

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 666

Internet: www.slo.nl

E-mail: oenaslo@slo.nl

AN: 7.5673.617

Inhoud

Inleiding	5	
Vernieuwingsaspecten		6
Evaluatievragen		7
Onderzoeksactiviteiten		8
Eindconclusie		9
Implementatieadvies		12

Inleiding

Het vak maatschappijwetenschappen - hierna aangeduid als MAW - is een keuze-examenvak dat sinds 1985 (aanvankelijk onder de naam 'examenvak maatschappijleer') wordt aangeboden op een groeiend aantal scholen in Nederland. Het vak MAW heeft als doel de leerlingen een beeld te geven van de vraagstellingen, methodieken en theorieën die typerend zijn voor de verschillende sociale wetenschappen. De verhoudingen tussen mensen en de structuren en processen van de samenleving en het samenleven staan bij MAW centraal.

In de aanloop naar de tweede fase ontstond er urgentie om het vak MAW te vernieuwen. Het bestaande programma was in meerdere opzichten verouderd, zo was de algemene opvatting van vakexperts en leraren. De voornaamste redenen om het vak aan te passen waren:

- De inhoud van het vak was verouderd.
- Het vak had wisselende examenthema's, waarin te weinig samenhang was aangebracht tussen de ongeveer 100 losse basisbegrippen.
- De vakspecifieke benaderingswijze met vier invalshoeken bleek in de praktijk niet te fungeren als een analyse-instrument voor het vak en als samenhangend geheel voor de vakbegrippen.
- Het onderscheid tussen het verplichte algemene vak maatschappijleer en het profielkeuzevak MAW moest scherper.
- De differentiatie tussen havo en vwo was summier.

Bovenstaande argumenten leidden in 2007 tot de opdracht van het Ministerie van OCW om uit te zoeken "wat het 'meer' en het 'anders' van het nieuwe vak MAW zal moeten zijn in vergelijking met het huidige maatschappijleer in het profieldeel". Om deze opdracht uit te voeren zijn twee commissies onder leiding van prof. dr. Paul Schnabel ingesteld: de *Commissie Maatschappijwetenschappen* en de *Vervolgcommissie Maatschappijwetenschappen*. De eerste commissie schetste de contouren van de vakvernieuwing. De tweede commissie werkte deze nader uit in vernieuwde examenprogramma's voor havo en voor vwo en leverde deze in 2009 op aan de minister van OCW.

In opdracht van het ministerie van OCW heeft SLO, het nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling, een evaluatieonderzoek opgezet om de haalbaarheid van de vernieuwde examenprogramma's in kaart te brengen. Om de evaluatie zo onafhankelijk mogelijk uit te voeren werkten de medewerkers van de afdeling Onderzoek en Advies van SLO nauw samen met onderzoekers van de vakgroep Bestuurskunde, Faculteit Management en Bestuur van de Universiteit Twente (UT). In het schooljaar 2011-2012 zijn acht havo- en acht vwo-scholen gestart met het nieuwe examenprogramma in het vierde leerjaar havo en vwo. Hierbij waren in totaal zestien leraren betrokken. In mei 2013 werd het eerste pilotexamen voor havo afgenomen gebaseerd op het nieuwe examenprogramma. In mei 2014 volgde het vwo pilotexamen en het tweede examenjaar havo. Per pilotjaar deden ongeveer 600 leerlingen mee. De leraren en leerlingen die meededen in deze examenpilots zijn gevolgd door het evaluatieteam van SLO en UT.

Deze publicatie bevat het eindadvies over landelijke implementatie van het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen havo en vwo. Het advies is gebaseerd op de conclusies zoals geformuleerd in de evaluatierapporten van de examenpilots maatschappijwetenschappen havo (2010-2013) en vwo (2010-2014). In deze evaluatierapporten werd onderzocht in hoeverre de beoogde vernieuwing van het examenprogramma maatschappijwetenschappen voor havo en vwo resulteerde in een haalbaar, uitvoerbaar en toetsbaar leerplan. De evaluatierapporten zijn te vinden op maatschappijwetenschappen.slo.nl/. Na een uitleg over de vernieuwingsaspecten, de evaluatievragen en de onderzoeksmethode, wordt de eindconclusie gepresenteerd. Daarna volgt een implementatieadvies en worden een aantal aanbevelingen gedaan voor de landelijke invoering van de examenprogramma's.

Vernieuwingsaspecten

Om te kunnen beoordelen of de vernieuwing van het examenprogramma voor MAW is geslaagd, is het belangrijk om de vernieuwingsaspecten vast te stellen. De commissie Schnabel formuleerde vijf uitgangspunten:

1. De concept-contextbenadering wordt centraal gesteld: dat wil zeggen dat het vak is geordend aan de hand van hoofdconcepten, kernconcepten en contexten.
2. De inhoud van het examenprogramma wordt voor meerdere jaren vastgelegd.
3. Ter bevordering van de eigenheid van het vak staan de verhoudingen tussen mensen en structuren en processen van de samenleving en het samenleven centraal.
4. Het verschil tussen het havo- en het vwo-examenprogramma komt beter tot uiting in tijd, inhoud en beheersingsniveau.
5. In het SE en CE komen meer vragen voor die een beroep doen op de hogere denkvaardigheden analyseren en evalueren dan op memoriseren en begrijpen.

In tabel 1 staan bovenstaande uitgangspunten uitgewerkt in vergelijking met het oude programma MAW.

Tabel 1: *Aspecten voor de vernieuwing van het examenprogramma MAW*

Vernieuwingsaspect	Oud examenprogramma	Nieuw (pilot) examenprogramma
1. Werken vanuit de concept-context-benadering.	Werken vanuit vier invalshoeken om de maatschappij te analyseren	Keuze voor de context-conceptbenadering betekent: <ul style="list-style-type: none"> • Werken met hoofd- en kernconcepten zodat er verband aangebracht kan worden tussen de structuren, processen en problemen van de moderne samenleving. • Werken met hoofd- en kernconcepten met het doel deze te gebruiken als instrumenten voor analyse van maatschappelijke vraagstukken. • Werken met hoofd- en kernconcepten om een aantal duurzame begrippen te hebben waarmee de werkelijkheid besproken kan worden.
2. De inhoud van het examenprogramma staat voor een aantal jaren vast.	Drie domeinen in het centraal examen (CE), waarvan twee wisselend en zes/zeven thema's, verdeeld over CE en schoolexamen (SE).	<ul style="list-style-type: none"> • Vaste domeinen voor het CE. • Kennisbasis in CE en SE, andere contexten in SE en CE. • In SE is ruimte voor actualiteit.
3. Meer eigenheid van het vak.	Het perspectief van de burgerschapsvorming en de scholing in democratische principes staan centraal.	De verhoudingen tussen mensen en de structuren en processen van de samenleving en het samenleven staan centraal.
4. Meer verschil tussen havo en vwo.	Beperkt verschil tussen havo/vwo.	Een groter verschil tussen havo/vwo door het gebruik van: <ul style="list-style-type: none"> • andere contexten; • andere beheersingsniveaus.
5. In het SE en CE komen meer vragen voor die een beroep doen op de hogere denkvaardigheden analyseren en evalueren dan op memoriseren en begrijpen.	Normatief en socialiserend karakter. De vakinhoud vond de basis in de sociologie, politicologie, recht, culturele antropologie en sociale psychologie.	<ul style="list-style-type: none"> • Aansluiting zoeken bij de wetenschappelijke disciplinelijn. • Basis vanuit sociologie en politicologie en een breed en diep inzicht in de structuren, processen en problemen van de moderne samenleving. • Het vak MAW zal de verbinding tussen voortgezet en hoger onderwijs voornamelijk in de gammavakken gemakkelijker maken. Leerlingen krijgen al vroeg een beeld van de vraagstellingen, methoden en theorieën die typerend zijn voor de verschillende sociale wetenschappen.

Evaluatievragen

De hoofdvraag van het evaluatieonderzoek luidde:

In hoeverre resulteert het vernieuwde examenprogramma MAW voor havo en vwo in een haalbaar, uitvoerbaar en toetsbaar leerplan?

Om bovenstaande vraag te beantwoorden zijn alle relevante aspecten van het leerplan in kaart gebracht, zowel op macro- (landelijk), meso- (de school) als microniveau (de klas). De typologie van de zes curriculaire verschijningsvormen is als analysekader gehanteerd. De typologie bestaat uit het beoogde, uitgevoerde en gerealiseerde curriculum, ieder onderverdeeld in een tweetal verschijningsvormen. In tabel 2 is bij iedere verschijningsvorm is een evaluatievraag geformuleerd en zijn onderzoeksvariabelen opgesteld.

Tabel 2: *Evaluatievragen en onderzoeksvariabelen per verschijningsvorm*

Verschijningsvorm	Evaluatievraag	Onderzoeksvariabelen
Het ideale curriculum	Wat zijn de vernieuwingsaspecten voor het nieuwe programma havo en vwo en wat zijn de veranderingen ten opzichte van het oude programma?	<ul style="list-style-type: none"> • examenprogramma havo en vwo • syllabus havo en vwo, versie 2011
Het geschreven curriculum	Hoe zijn de beoogde veranderingen tot uitdrukking gekomen in het examenprogramma, de syllabus, de handreiking bij het schoolexamen en de pilotlesmaterialen voor havo en vwo?	<ul style="list-style-type: none"> • handreiking schoolexamen havo en vwo • pilotlesmaterialen havo en vwo
Het geïnterpreteerde curriculum	Wat zijn de interpretaties en percepties van de havo- en vwo-leraren ten aanzien van de beoogde vernieuwing?	<ul style="list-style-type: none"> • leerdoelen en –inhouden • leeractiviteiten, groeperingsvorm en leeromgeving
Het uitgevoerde curriculum	Hoe brengen de havo- en vwo-leraren het vernieuwde programma in de praktijk?	<ul style="list-style-type: none"> • bronnen en pilotmaterialen • tijdsbesteding • ondersteuning leraar • toetsing
Het ervaren curriculum	Wat zijn de leerervaringen en meningen van de havo- en vwo-leerlingen met het vak MAW?	<ul style="list-style-type: none"> • motivatie • leerdoelen- en inhouden • leeractiviteiten, groepering, leeromgeving en rol leraar • bronnen en pilotmaterialen • studiebelasting • toetsen en examentraining
Het getoetste curriculum	In hoeverre zijn de uitwerkingen van de vernieuwing van het examenprogramma terug te zien in de school- en centrale examens voor havo en vwo?	<ul style="list-style-type: none"> • schoolexamens havo en vwo • centraal pilotexamen 2013 havo tijdvak 1 • centraal pilotexamen 2014 vwo, tijdvak 1

Onderzoeksactiviteiten

De onderzoeksgegevens zijn verzameld door de uitvoering van een documentanalyse, de afname van vragenlijsten, gesprekken met focusgroepen bestaande uit leraren en leerlingen, het houden van een paneldiscussie met experts en het verrichten van lesobservaties. Tabel 3 bevat een overzicht van de onderzochte documenten en doelgroepen.

Tabel 3: *Overzicht onderzoeksmethode in relatie tot de curriculumtypologie*

Curriculum- typologie ►	Beoogd	Uitgevoerd	Gerealiseerd	
Onderzoeks- activiteiten ▼	Ideaal & geschreven	Geïnterpreteerd & uitgevoerd	Ervaren	Getoetst
Documenten- analyse	Examen- programma's havo/vwo Syllabus havo/vwo versie 2011 Pilotmateriaal havo/vwo Handreiking SE havo/vwo	24 verslagen van werkbijeenkomsten met havo/vwo- leraren (inclusief slotbijeenkomst havo (2013) en vwo (2014) m.b.t. afronding van de pilot)	---	14 PTA's en 28 school- examens uit 2011-2012, 2012-2013 en 2013-2014.
Survey leraren en leerlingen	---	2010-2011 6 havo-leraren. 2011-2012: 13 havo/ vwo-leraren. 2012-2013: 15 havo/vwo- leraren. 2013-2014: 8 vwo-leraren.	2011-2012 375 havo/vwo-leerlingen. 2012-2013 512 havo/vwo-leerlingen. 2013-2014 613 havo/vwo-leerlingen.	---
Focusgroep leraren en leerlingen	---	2011-2012: 14 havo/vwo- leraren. 2012-2013: 15 havo/vwo- leraren. 2013-2014: 8 havo/vwo-leraren.	2011-2012 4 focusgroepen in 4 scholen met: 18 vwo4-leerlingen en 16 havo4-leerlingen. 2012-2013 9 focusgroepen in 4 scholen met: 60 havo4- leerlingen en 13 havo5- leerlingen. 2013-2014 10 focusgroepen in 4 scholen met: 16 vwo4-leerlingen, 32 vwo5- leerlingen en 32 vwo 6- leerlingen.	---
Paneldiscussie (inclusief vragenlijst)	Examenprogramma havo/vwo Syllabus havo/vwo versie 2011	---	---	Centraal pilotexamen 2013 havo tijdvak 1 en 2014 vwo Tijdvak 1
Lesobservatie*	---	4 lessen	---	---

*met het doel te discussiëren over het uitgevoerd curriculum, zijn lessen van twee havo/vwo-leraren op film gezet. De beelden zijn te vinden op maatschappijwetenschappen.slo.nl/planning/video/

Eindconclusie

De eindconclusie van de evaluaties van de examenpilots luidt dat de vernieuwing van het examenprogramma voor MAW heeft geresulteerd in een goed haalbaar en een goed uitvoerbaar leerplan MAW voor havo en vwo. De aansluiting van de toetsing (zowel SE als CE) op het beoogde leerplan is vooralsnog matig en voor verbetering vatbaar. Daarbij zijn twee kanttekeningen te maken.

Op de eerste plaats geven betrokken partijen aan dat er andere omgevingsfactoren invloed kunnen hebben gehad op het nog niet realiseren van de vernieuwing in het CE en in het SE. Zo voelden pilotdocenten en constructiegroepleden van Cito zich veelal nog onbekwaam om de vertaalslag van de concept-contextbenadering naar examenvragen te kunnen maken.

Onduidelijk was en is nog of alle beoogde vernieuwingsaspecten wel te toetsen zijn in een CE (o.a. betoogvragen). En er zijn nog onvoldoende gemeenschappelijke beelden van de ideale examenvraag, waarin de beoogde vak vernieuwing op een goede manier gestalte krijgt.

Op de tweede plaats is belangrijk om te vermelden dat gedurende de pilotperiode evaluatieresultaten zijn omgezet naar verbeteringen in de eerdere versies van de syllabi. Op het moment van schrijven kan gesteld worden dat de grootste kritiekpunten zijn opgelost in de nieuwe versie van de syllabus d.d. 2017. Het is goed voorstelbaar dat deze nieuwe versie leidt tot een betere toetsing.

Deelconclusies

De mate waarin de vernieuwing is gerealiseerd, verschilt per verschijningsvorm (zie tabel 2). Om dit inzichtelijk te maken is in de evaluatierapporten per verschijningsvorm van het curriculum een 'mate van realisatie' toegekend. In tabel 4 staan de beoordelingen van de onderzoekers en de bijbehorende kanttekeningen samengevat. Indien alle bolletjes gevuld zijn betekent dit dat de vakvernieuwingsaspecten (zie tabel 1) goed herkenbaar zijn op het betreffende curriculumniveau. Twee bolletjes geven aan dat de aspecten matig herkenbaar zijn en één bolletje betekent dat de vernieuwing nog onvoldoende is uitgewerkt.

Tabel 4: *Samenvatting deelconclusies examenpilot havo en vwo aan de hand van de curriculumtypologie*

Typologie	Verschijsing	Deelconclusies
Beoogd curriculum	Ideaal havo/vwo ●●●	De vijf vernieuwingsaspecten van het examenprogramma MAW zijn zowel op havo als op vwo in voldoende mate geschetst en uitgewerkt door de twee vernieuwingscommissies. De vernieuwing wordt door een brede groep betrokkenen gedragen.
	Geschreven havo/vwo ●●○	Vernieuwing van het examenprogramma is in diverse curriculumdocumenten geconcretiseerd. In de evaluatie van de examenpilots zijn de eerste werkversie van de syllabus, de handreiking bij het SE en de pilotmaterialen van zowel havo als vwo geanalyseerd. De conclusie is dat de vakvernieuwingsaspecten concreter en eenvoudiger kunnen worden uitgewerkt, in het bijzonder in de syllabus. De gepresenteerde informatie over de concepten in de syllabus is te gedetailleerd en het ontbreekt aan samenhang tussen de verschillende domeinen. In beide evaluatierapporten zijn verbeteringsuggesties gegeven. Op het moment van schrijven van deze eindevaluatie is er (na vier werkversies) een definitieve syllabus voor havo en vwo gepubliceerd. Hierin zijn de aanbevelingen vanuit de havo- en vwo examenpilot meegenomen. Het is goed voorstelbaar dat deze nieuwe versie van de syllabus de implementatie van het vernieuwde programma beter ondersteunt.

Geïnterpreteerd	havo ●●○ vwo ●●●	<p>De leraren die deelnamen aan de examenpilots zijn enthousiast over de vernieuwing van het examenprogramma. De vwo-leraren zijn positiever over de doelstellingen van het vak dan de havoleraren. In zowel de havo- als in de wvopilot werken leraren met bevoegenheid aan het vertalen van de visie en de ambitie van de vernieuwingscommissie naar de praktijk. De leraren die het nieuwe examenprogramma hebben uitgeprobeerd zijn te typeren als enthousiaste voorlopers. Ze vinden de professionaliseringbijeekomsten noodzakelijk bij deze vertaling en geven aan dat ze vooral een meerwaarde zien in het uitleggen van de inhoud aan elkaar. Ze zien het overleg met MAW-experts over hoe de implementatie van het beoogde leerplan (nog) beter kan, als cruciaal voor een goede implementatie van de vernieuwing. Het verschil tussen havo en vwo met betrekking tot de herkenbaarheid van de vernieuwingsaspecten in het geïnterpreteerde curriculum, is mogelijk te verklaren doordat vwo-leraren een jaar langer gewerkt hebben in de pilot (en dus ook in het aantal gevolgde werk- c.q. professionaliseringsbijeekomsten).</p>
Uitgevoerd curriculum	Uitgevoerd havo/vwo ●●○	<p>De pilotdocenten zijn over het algemeen tevreden over de gekozen concepten. Voornamelijk vwo-leraren vinden het goed dat er voor havo en vwo verschillende contexten zijn. De mening over de gekozen contexten wisselt per context van tevreden tot (uiterst) ontevreden. Het toepassen van een effectieve didactiek, het proces van materiaal- en toetsontwikkeling en het opzetten van onderzoeksopdrachten wordt bij zowel havo- als vwo-leraren gezien als een forse uitdaging. Bij het ontwikkelen van analysevragen is behoefte aan professionalisering door toetsexperts. Leraren ervaren voldoende ondersteuning vanuit de school en stoppen veel tijd in het eigen maken van het programma. Ze achten het programma uitvoerbaar in de beschikbare lestijd. Ondanks van de forse tijdsinvestering die het pionieren met het nieuwe examenprogramma van de leraren heeft gevraagd, komen beide groepen leraren tot het oordeel dat het vernieuwde examenprogramma haalbaar en uitvoerbaar is.</p>
Gerealiseerd curriculum	Ervaren havo ●●○ vwo ●●●	<p>Leerlingen zijn enthousiast over het vak en geven aan de verbanden in de maatschappij beter te begrijpen aan de hand van de concepten. Het leeswerk en het toepassen van de (wetenschappelijke) begrippen ervaren ze als lastig en leerzaam. Vwo-leerlingen beoordelen het onderdeel onderzoek (bijvoorbeeld onderzoeksvragen opstellen en het onderzoek uitvoeren) significant positiever dan de havoleerlingen. De vwo-leerlingen zijn ook enthousiaster dan de havoleerlingen over het voeren van een debat, voornamelijk als het de actualiteit betreft. De verwachte toetsresultaten worden door de beide groepen leerlingen te rooskleuring voorspeld. Zowel havo- als vwo-leerlingen geven aan iets aan het vak te hebben bij vervolgonderwijs. Vwo-leerlingen zijn daarin positiever dan de havoleerlingen.</p>

Getoetst

havo

●○○

vwo

●●○

De beoogde vernieuwing van het examenprogramma kan prominenter terugkomen in het SE en CE. Hoewel al meer dan verwacht, kunnen er meer vragen opgenomen worden in zowel SE als CE die betrekking hebben op concepten. In toenemende mate worden er vragen gemaakt waarbij de leerling moet analyseren en evalueren. De interpretatie van de beheersingsniveaus en de constructie van het antwoordmodel spelen in dit proces een grote rol. Op basis van de ervaringen uit de examenpilot havo, is het centrale pilotexamen voor vwo tot stand gekomen. Dat is een mogelijke verklaring dat de vakvernieuwingsaspecten, waaronder meer conceptvragen en vragen die een beroep doen op hogere denkvaardigheden, in het vwo-examen duidelijker naar voren komen. Het is de verwachting van betrokkenen bij de examenpilots (zie voor een overzicht paragraaf 5.2 in de evaluatierapporten havo en vwo) dat de vernieuwingsaspecten beter getoetst kunnen worden zoals in het beoogde curriculum geformuleerd, indien:

- de beschrijvingen van de concepten in de syllabus en handreiking worden verbeterd;
- er meer voorbeelden van opgaven en antwoorden beschikbaar komen en worden besproken;
- er meer tijd is om te experimenteren met de nieuwe vorm van examinering.

Implementatieadvies

Op basis van de evaluatie van de examenpilots lijkt landelijke invoering van het nieuwe examenprogramma MAW voor zowel havo als vwo voldoende gerechtvaardigd. Het advies is om de invoering te starten met ingang van schooljaar 2017-2018. De voornaamste redenen voor de start in dat specifieke schooljaar zijn:

- leraren die niet mee hebben gedaan met de examenpilots, de kans te geven zich te verdiepen in de visie en leerdoelen/inhoud van het nieuwe examenprogramma;
- leraren die niet mee hebben gedaan met de examenpilots de gelegenheid te bieden zich (te laten) professionaliseren in belangrijke leerplanaspecten zoals vakdidactiek, leeractiviteiten, materiaalgebruik en examinering.
- betrokkenen bij de pilots de ruimte te geven hun kennis en ervaringen te delen met de nieuwe groep leraren, vakdidactici en materiaalontwikkelaars.

Het CvTE ondersteunt de aanbeveling om het nieuwe examenprogramma MAW in te voeren in de vierde klassen van havo en vwo in het schooljaar 2017-2018.

Op basis van bovenstaande redenen, zijn voor de periode januari 2015 t/m juli 2017 drie aanbevelingen geformuleerd om de landelijke implementatie en opschaling te ondersteunen.

1. Continueer de professionele ontmoeting over de vernieuwing.

Voor de implementatie en opschaling van het vernieuwde examenprogramma is het belangrijk te beseffen dat de havo- en vwo-leraren die deelnamen aan de examenpilots bevoegen voorlopers waren. Hoewel er vijftig volgscholen waren die een code ontvingen om het pilotlesmateriaal en de ervaringen te bekijken via de digitale portal, kan er niet worden gesteld dat elke leraar buiten de examenpilots weet heeft van de nieuwste ontwikkelingen en ervaringen met betrekking tot het vernieuwde examenprogramma. Voor een gedegen implementatie van het beoogde curriculum blijft het daarom cruciaal dat leraren, vakdidactici, toetsconstructeurs en leden van de vaststellingscommissie CvTE MAW elkaar blijven ontmoeten om te praten over de vernieuwing. Het nadrukkelijke verzoek van leraren is om de vakdidactici hierbij intensief te betrekken. Zorg daarnaast voor een vaste overlegstructuur met de vakvereniging van maatschappijleraren (NVLM) nu de stuurgroep van de examenpilots – waarin de vereniging zitting had – is ontbonden. Het is belangrijk dat de vakvereniging met de achterban kan blijven communiceren over de veranderingen en de bijbehorende professionalisering kan blijven ondersteunen. Het is verder aan te bevelen om in de professionele ontmoetingen de kennis over en de ervaringen met betrekking tot de tien leerplanaspecten uit het evaluatieonderzoek centraal te stellen. Het gaat om de aspecten uit het curriculaire spinnenweb: visie, inhouden, leeractiviteiten, de rol van de leraar, materialen en bronnen, groepeeringsvormen, leeromgeving, tijd en toetsing. Tijdens de ontmoeting kan aan elkaar worden uitgelegd wat de opvattingen, wensen en idealen zijn van de vernieuwing en in welke mate deze (al) zijn te herkennen in de praktijk. Betrek hierbij ook de leerlingen die het vak MAW volgen. Op het moment van schrijven heeft het ministerie van OCW ingestemd met een vervolgproject waarin met pilotleraren opnieuw contracten zijn afgesloten die hen in de gelegenheid stellen om zich zowel de nieuwste versie van de syllabi eigen te maken als ook om een rol te spelen in de voorlichting en nascholing aan MAW-leraren over het nieuwe programma. Daarnaast heeft het Expertisecentrum Mens- en maatschappijvakken en het Landelijk Overleg Opleiders Maatschappijleer en Maatschappijwetenschappen samen met SLO een nascholing opgezet over het nieuwe examenprogramma. In oktober 2014 vond de eerste nascholingsdag plaats.

2. Verbeter het lesmateriaal.

Tijdens de examenpilot is een ontwikkelgroep voor materiaal opgericht. De groep bestaat uit leraren die deelnemen aan de examenpilots. De komende schooljaren kan het ontwikkelde lesmateriaal op basis van de laatste wijzigingen in de syllabus verbeterd worden. Dat zou kunnen door meer aandacht te besteden aan de structuur van de inhoud, de toepassing van de concept-contextbenadering en het oefenen met vraagstukken die een beroep doen op de

hogere denkvaardigheden. Op het moment van schrijven heeft het ministerie van OCW ingestemd met een vervolgoopdracht aan de leraren die eerder het lesmateriaal ontwikkelden. De opdracht is om het ontwikkelde pilotmateriaal te herzien op basis van de nieuwste syllabi. Verder zal SLO een tweede druk samenstellen van de boekjes met kernconcepten voor havo en vwo.

3. Stem de examinering beter af.

Op een aantal manieren kan de examinering beter worden afgestemd op de beoogde vernieuwingsaspecten. Een aantal suggesties voor het SE zijn:

- Maak een verbeterde versie van de handreiking schoolexamens.
- Bespreek de inhoud van de handreiking bij het maken van een SE met de toetsconstructeurs en de vaststellingcommissie zodat leraren en leerlingen eenduidigheid in de wijze van examinering ervaren.
- Besteed in de professionaliseringsbijeenkomsten met MAW-leraren aandacht aan de verbetering van de SE's en wissel ervaringen hierover uit. Zo kunnen gemeenschappelijke beelden ontstaan over hoe opgaven die de hogere beheersingsniveaus toetsen eruit moeten zien.

Verbetersuggesties voor het centraal examen:

- Communiceer duidelijk over de opbouw van het CE, zolang het aantal (pilot)examens nog te beperkt is om de voorbereiding op het examen optimaal te laten verlopen. In verband met het beperkt aantal pilotexamens is het voor leerlingen en leraren nu (nog) onduidelijk wat ze op het centraal pilotexamen kunnen verwachten. Versterk bijvoorbeeld het gesprek over het antwoordmodel zodat leraren in staat worden gesteld eenduidig te corrigeren. Bekijk bij de aanpassing van het antwoordmodel ook de consequentie voor formulering van de vraag en de bronnen die de leerlingen moeten raadplegen. Andere mogelijkheden dienen nader besproken te worden.

Algemene suggesties:

- De syllabi en de handreiking schoolexamen zijn belangrijke koersdocumenten om de implementatie van het vernieuwde examenprogramma te bevorderen. Aanbeveling is om de vaststellingscommissie van het CvTE in de komende twee schooljaren een raadpleging te laten organiseren over de duidelijkheid en bruikbaarheid van de syllabi. Op het moment van schrijven is de voorbereiding van een dergelijke raadpleging door het CvTE inmiddels gestart. Voor SLO geldt de aanbeveling om de duidelijkheid en bruikbaarheid van de handreiking voor het schoolexamen te monitoren.
- Formuleer kenmerken van een analysevraag en organiseer hierover nascholing aan leraren, materiaalontwikkelaars en toetsconstructeurs, om zo een beter gedeeld beeld te krijgen over wat goede analysevragen zijn.
- Maak een overzicht van goede vragen en goed geformuleerde antwoorden. Een dergelijk overzicht kan gebruikt worden voor nascholing. Ook zou het een handig hulpmiddel kunnen zijn voor leerlingen om zich te trainen in het zo 'to the point' mogelijk antwoorden van de vraag.
- Zorg bij de monitoring van de invoering van het vernieuwde examenprogramma dat er expliciete aandacht is voor de wijze waarop de beoogde vernieuwingsaspecten terugkomen in de examinering, zowel binnen SE als CE-examinering.

SLO heeft als nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling een publieke taakstelling in de driehoek beleid, praktijk en wetenschap. SLO heeft een onafhankelijke, niet-commerciële positie als landelijke kennisinstelling en is dienstbaar aan vele partijen in beleid en praktijk.

Het werk van SLO kenmerkt zich door een wisselwerking tussen diverse niveaus van leerplanontwikkeling (stelsel, school, klas, leerling). SLO streeft naar (zowel longitudinale als horizontale) inhoudelijke samenhang in het onderwijs en richt zich daarbij op de sectoren primair onderwijs, speciaal onderwijs en voortgezet onderwijs. De activiteiten van SLO bestrijken in principe alle vakgebieden.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl

www.slo.nl

slo